

**Давидова Оксана Володимирівна,
практичний психолог вищої категорії
Кременчуцького ліцею інформаційних
технологій № 30 ім. Н.М. Шевченко**

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ СТЕРЕОТИПІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СПОСОБИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Анотація. У статті аналізуються наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів щодо поняття «стереотип» та підходів до його вивчення. Вирішується питання про особливості виникнення стереотипів у розрізі проблем формування загальнолюдської та індивідуальної моделі «образу світу», під кутом соціального впливу та в умовах педагогічної діяльності. За допомогою порівняльного аналізу різних наукових концепцій у роботі відображаються характеристики процесу стереотипізації, функціонування стереотипів та їх класифікація, розглядаються механізми їх трансформації в межах традиційних і сучасних психолого-педагогічних практик, зокрема через призму явищ «перехідного» характеру.

Ключові слова: поняття «стереотип», «стереотипізація», «педагогічна діяльність», «перехідні форми», «перетворення».

Давыдова Оксана Владимировна

ОСОБЕННОСТИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ СТЕРЕОТИПОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И СПОСОБЫ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Аннотация. В статье анализируются научные исследования отечественных и зарубежных авторов относительно понятия «стереотип» и подходов к его изучению. Решается вопрос об особенностях возникновения стереотипов в разрезе проблем формирования общечеловеческой и индивидуальной модели «образа мира», под углом социального влияния и в условиях педагогической деятельности. С помощью сравнительного анализа различных научных концепций в работе отражаются характеристики процесса стереотипизации, функционирования стереотипов и их классификация, рассматриваются механизмы их трансформации в пределах традиционных и современных психолого-педагогических практик, в том числе через призму явлений «переходного» характера.

Ключевые слова: понятие «стереотип», «стереотипизация», «педагогическая деятельность», «переходные формы», «преобразование».

Davydova Oksana Volodymyrivna

FEATURES OF STEREOTYPES IN EDUCATIONAL ACTIVITIES AND WAYS TO OVERCOME THEM

Abstract. In the article there is an analysis of scientific researches about home and foreign authors in relation to a concept «stereotype» and ways to its study. There we decide a question about the features of stereotypes appearing in the problems` cut of forming common and individual model of the «world character», under the corner of social influence and in the conditions of pedagogical activity. With a help of comparative analysis of different scientific conceptions in the work we can see process` characteristics of stereotypification, functioning of stereotypes, there are examined mechanisms of their transformation within the limits of traditional and modern psychologo-pedagogical practices, through the phenomena`s prism of «transitional» character.

Key words: a concept «stereotype», «transitional forms», «stereotypification», «pedagogical activity», «change».

Постановка проблеми

Актуальність теми дослідження. Відомо, що залежно від конкретних умов формування й життя людини з'являються звички вважати одні речі більш значущими, аніж інші. Звідси випливають відмінності в особливостях сприйняття й оцінках інших людей представниками різних соціальних груп. Тому, «в більшості випадків враження про іншу людину створюється на основі далеко не повної інформації про неї, тут на допомогу індивіду приходять колективний історичний досвід»²⁰, а підсвідоме культурно-колективне переопрацювання інформації виступає провідним принципом виникнення стереотипів.

Загальні підходи до вивчення стереотипів та визначення механізмів стереотипізації розроблено в працях О. Бодальова, С. Мурадяна, Б. Паригіна, В. Ядова, В. Агєєва, В. Артемова, Т. Бобришевої, Г. Кондратенко, Е. Орлової, А. Зака, Ю. Шерковіна, П. Шіхірева та ін. Проблемі професійних стереотипів присвятили роботи науковці Б. Ананьєєв, В. Кан-Калик, Н. Подимов, Є. Рогов, О. Реан, В. Пруднікова та ін. Традиційно педагогічні стереотипи вважали наслідком механізмів стереотипізації, розглядали в контексті негативної їх змістовної загрузки такі вчені, як: Р. Бернс, О. Леонтєв, А. Виражемська, Н. Посталюк О. Семендянова. Поряд із негативними сторонами інерційності стереотипів (консерватизмом і схематичністю), підкреслюється їх безсумнівні переваги — базова основа творчого процесу³. Доведено, що процес розвитку професійної компетенції вчителя визначається нелінійним функціонуванням механізмів стереотипізації та рефлексії¹⁷. У широкому спектрі теоретико-емпіричних репрезентацій питання особливостей стереотипів та їх вплив на професійну педагогічну наукою розглядалися опосередковано. У цьому аспекті дослідниками не конкретизовано можливості трансформаційного потенціалу стереотипів. Відповідно до нашої логіки, педагогічні стереотипи являють собою «перехідні форми» різноманітних індивідуальних опорів, виступають частиною механізму педагогічного змінювання та можуть на різних етапах професіоналізації спеціаліста задавати перехід до нової ідентичності, визначати принципово нову — (профіцитарну) позицію професіонала⁸. Названа проблема набуває теоретичної та практичної значущості, особливо в «перехідних» умовах суспільних трансформацій, коли нова педагогічна реальність включає ситуації невизначеності, малоструктурованості.

²⁰ Социальная психология: краткий очерк / под ред. Г. П. Предвечного, Ю. А. Шерковича. — М. : Политиздат, 1975. — 319 с.

³ Грановская Р. М. Творчество и преодоление стереотипов / Р. М. Грановская, Ю. С. Крижанская. — СПб. : OMS, 1994. — 192 с.

¹⁷ Рогулина Е. В. Взаимодействие психологических механизмов стереотипизации и рефлексии как условие развития профессиональной компетентности учителя: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Е. В. Рогулина. — Череповец, 2000. — 177 с.

⁸ Лушин П. В. Экология образовательного пространства: профицитарный подход / П. В. Лушин // Післядипломна освіта в Україні. — 2012. — № 1(20). — С. 61–66.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Останнім часом розробленню питань соціальних стереотипів присвятили роботи вчені Н. Рєчкін (2006), В. Ковальов (2009), Н. Суходольський (2009); вивченню стереотипів у гендерному аспекті — Т. Ломова (2004), Т. Рябова (2008), В. Сич (2008), Ю. Тищенко (2014); вивченню національних стереотипів — Н. Сорокіна (2014), стереотипам психічної активності — Г. Берулаєва (2010), професійним установкам і стереотипам — О. Ключко, О. Шептенко (1998), Е. Рогуліна (2000), Е. Унтілова (2000), І. Бучилова (2002), зокрема вивченню акмеологічного аспекту стереотипів у студентів — О. Міщакіна (2006), запровадженню адрагогічних підходів до фахового вдосконалення педагогів — Хоружа (2010).

Мета статті — проаналізувати теоретичні підходи щодо питання виникнення стереотипів у професійній діяльності педагогів та способів їх подолання.

Виклад основного матеріалу

Вивчення феномену «стереотип» має широку історіографію. Так, у соціологічному аспекті стереотипи розглядали у 20-ті роки ХХ ст. з позиції біхевіоризму (засновником був американський журналіст У. Ліппманн (W. Lippmann), в 50-ті роки — порівнювали із забобонами (ці ідеї були підтримані С. Мурадяном, І. Коном), у 70–80-ті роки вивчали їх з погляду становлення групової ідентичності (Г. Тажфел, В. Агеєв, В. Панферов, В. Петренко, Н. Рождественська, В. Собкін, А. Шмельов.). В останньому десятилітті ХХ ст. стереотипи аналізувалися в контексті соціетального рівня (В. Дуаз) як «спроба вивести розгляд соціальних стереотипів за рамки проблематики групової ідентичності на рівень їх оцінки в контексті міжгрупових і метасоціальних відносин»⁴.

Вітчизняні й зарубіжні дослідники демонстрували різні наукові аспекти й напрями дослідження стереотипів, вивчали питання їх змісту та відповідності дійсності, причини та функцій стереотипізації, можливі шляхи їх зміни та ін. (У. Ліппманн, К. Макколі, Дж. Форгас, Д. Гамільтон, М. Росс, І. Павлов, М. Бітянова, Р. Грановська, Ю. Крижанська, Ф. Бассін, В. Костеловський, А. Реан, Я. Коломінський, К. Лоренц, М. Туровський, П. Шіхірев, В. Агеєв, Ж. Тощенко, Ю. Метьолкіна та ін.).

Серед проблем вивчення стереотипу можна виділити роботи в аспекті формування стереотипів та установок через ЗМК (засоби масової комунікації), які не обмежуються тільки прямолінійними рекламними призовами, але мають набагато ширші межі (цьому присвячені роботи Д. Кіна, Д. Бурстіна, У. Ліппманна, Е. Ноэль-Ноймана та ін.). Окрім того, на взаємозв'язок між стереотипом і мовною картиною світу вказують дослідники Ю. Прохоров, З. Попова, В. Маслова, О. Селіванова та ін.

---

⁴ Ковалев В. В. Аксиологические стереотипы как фактор устойчивости российского общества: дис. д-ра социол. наук : 22.00.06 / В. В. Ковалев. — Ростов н/Д, 2009. — 346 с.

Професійним стереотипам присвятили свої праці Н. Авдеева, Є. Рогуліна, І. Бучилова, О. Клочко, О. Міщакіна та ін. Так, досить активно вивчалися професійні стереотипи викладачів (Р. Грановська, Ю. Крижанська, Н. Посталюк та ін.), вчителів (Б. Ананьєв, В. Кан-Калик, Н. Подимов, В. Пруднікова, О. Реан, Є. Рогов, В. Юркевич, О. Рогуліна), стереотипи в студентському середовищі (А. Деркач, І. Зімня, А. Маркова, Н. Кузьміна, О. Реан, Я. Коломінській, Н. Кокорева, В. Маралов, Е. Панько, Е. Джавахішвілі, В. Сітаров, О. Міщакіна, Т. Яценко, І. Бучилова та ін.) та через призму гендерних характеристик педагогічної взаємодії (Ш. Берн, О. Бондарчук, Т. Говорун, Л. Карамушка, М. Ткалич).

Розглянемо загальні теоретико-методологічні підходи до вивчення стереотипів.

У сучасній науці виокремлюють 5 основних теоретико-методологічних підходів до вивчення соціальних стереотипів: соціологічний, індивідуальний, соціокультурний, когнітивний та психологічний²¹. Так, Ю. Тищенко стверджує, що прихильники соціокультурного підходу (Ю. Бромлей, В. Маслово, К. Чистов та ін.) пояснюють стереотипи особливостями культури, розуміють його як «фрагмент соціокультурного досвіду», а саме поняття «стереотип» наповнюють широким соціокультурним діапазоном прийнятих різних за змістом форм, поведінкових стереотипів, «міфологічних уявлень, звичаїв, ритуалів, соціальних норм, образів «своїх» і «чужих» в межах соціальної групи та інших елементів культури. В рамках такого підходу акцентується увага на трансмісії стереотипів і способах їх засвоєння, а відповідальність за забезпечення особистості «картинками світу» покладається саме на суспільство. Індивідуальні підходи до аналізу стереотипізації (Т. Адорно, Дж. Доллард та ін.) фокусуються на особливостях суб'єкта стереотипізації, його своєрідних особистісних характеристиках і можливостях зміни поглядів особистості («теорія управління страхом» (С. Грінберг, 2000-ті роки), на відміну від зміни культурних стандартів або реального статусу групи. Аналіз залежності стереотипів від контексту міжгрупових відносин, де основним мотивом стереотипізації є прагнення людини до формування позитивної соціальної ідентичності, знаходить відображення у представників соціологічного підходу (Дж. Тернер, Г. Теджфел, М. Шериф, В. Агеев та ін.). Засновники когнітивного підходу (П. Бергер, Т. Лукман, Г. Олпорт, П. Оукс, Г. Теджфел, Д. Шнайдер, В. Агеев, Т. Стефаненко, К. Чистов, Т. Шибутані, П. Шіхірев, В. Ядов та ін.) приділяють увагу вивченню змісту стереотипного знання, його формі, характеру, розумінню механізмів сприйняття, засвоєнню та інтерпретації людиною інформації, яка до неї надходить, а стереотипи трактують, як «соціальну установку», «чуттєво забарвлений соціальний образ», «уявлення». У цьому контексті стереотипи нарівні зі схемами, прототипами, соціальними репрезентаціями тощо виступають одиницями процесу пізнання, які наділені характеристиками спрощення, схематизації, а «...сам процес

---

²¹ Тищенко Ю. Г. Гендерные стереотипы современной студенческой молодежи: социологический анализ: дис. канд. социол. наук: 2.00.04 / Ю. Г. Тищенко. — Ставрополь, 2014. — 187 с.

пізнання визнається недосконалим, отже, допускається можливість неточності стереотипів»²¹. Представники психологічного підходу (Т. Васильєва, Ж. Коллен, В. Ядов та ін.) віддають перевагу природі емоційного фону людини, вбачають емоційно-оціночне забарвлення процесу стереотипізації та вважають, що стереотипи виникають на основі спонтанних почуттів та емоцій. Підкреслюючи головну роль соціуму в процесі формування стереотипів і засвоєння їх особистістю, Ю. Тищенко пояснює, що «емоційна «зарядженість» стереотипів обумовлена їх функцією захисту цінностей та інтересів представників тієї чи іншої соціальної групи»²¹.

Проаналізуємо детальніше саме поняття «стереотип». Так, визначення стереотипу через образ або уявлення ще походить від У. Ліппманна (W. Lippmann) (1922) та визначається як «картинки в наших головах» («pictures in our heads»)²⁴. Низка дослідників включають у визначення стереотипів образ/уявлення (В. Ядов, Т. Стефаненко, Г. Солдатова, Ю. Метьолкіна та ін.). Наприклад, Ю. Метьолкіна дає таке визначення: «Соціальний стереотип — це спрощений, схематизований образ соціального об'єкта, що володіє здатністю до самовідтворення, модернізації, стійкості, статусом аксіоматичного знання, емоційно забарвлений, що складається в процесі соціалізації»⁹. До визначення загальнопсихологічного стереотипу підходить О. Семендянова: «загальнопсихологічний стереотип — суперстандартизоване суперфіксоване, суперстійке навіть перед обличчям реального досвіду, який спростовував його, уявлення про об'єкт або категорії об'єктів (явищ, процесів) дійсності, що міститься в свідомості окремих особистостей або цілих соціальних груп, через свою відсталість і інерційність тяжіє до неадекватного відображення дійсності і ціннісно-значуще для свого носія»¹⁸. Стереотип, як вид соціальної установки розглядали, зокрема, Г. Олпорт (Allport G), І. Кон та ін. У своїй праці «Психологія предрасудка» (1966) І. Кон вважає стереотипи невід'ємними елементами буденної свідомості, їх суть полягає у висловленні ставлення, установки «певної соціальної групи до певного явища», отже, це: «упереджена, тобто не заснована на свіжій, безпосередній оцінці кожного явища, а виведена із стандартизованих суджень в очікуванні думка про властивості людей і явищ»⁵. Н. Сорокіна приводить приклад визначення стереотипу А. Мурадян, в якому ставиться акцент на знання: «Стереотипи є всяка система знань, яка не трансформується в значущому для неї інтервалі часу, функціонує як загальноприйнятий звід загальних регулятивних принципів для її носіїв в певних (може і у всіх) сферах діяльності і виступає в

²¹ Тищенко Ю. Г. Гендерные стереотипы современной студенческой молодежи: социологический анализ: дис. канд. социол. наук: 2.00.04 / Ю. Г. Тищенко. — Ставрополь, 2014. — 187 с. — С. 42.

²⁴ Lippmann W. Public Opinion / W. Lippmann. — USA, 2007. — 127 p.

⁹ Метелкина Ю. С. Социальные стереотипы: процессы формирования, виды и использование в политике: информационный подход: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. социол. наук: 23.00.02 / Ю. С. Метелкина. — Новосибирск, 2002. — 18 с.

¹⁸ Семендяева О. Ю. Стереотип как социальный и социально-психологический феномен: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.00 / О. Ю. Семендяева. — М.: РГБ, 2002. — 195 с. — С. 9.

⁵ Кон И. И. Психология предрасудка: о социально-психологических корнях этнических предрасудков / И. И. Кон // Новый мир. — 1966. — № 9. — С. 187–205.

пізнавальному відношенні як нормативно заданий спосіб концептуальної конструктивізації відповідної сфери діяльності»¹⁹. Є. Орлова аналізує стереотипи в контексті дворівневої структури (індивідуального й соціального рівня), визначає їх через призму категоризації, ступінь виразності категоріальних процесів суб'єкта: «саме поняття «стереотип» має на увазі виділення суб'єктом найхарактерніших і типових атрибутів оцінюваного об'єкта або ситуації, тоді як підставою соціальної категорії можуть бути і найменш характерні, і найяскравіші, і найзагальніші атрибути... Іншими словами, у різних людей провідними можуть бути різні типи категоризації — одні більше схильні до стереотипізації, інші — до ідеалізації, треті — до нівелювання рис»¹². Н. Речкін розглядає поняття стереотипу, як «стереотипізованого соціального уявлення», що, з одного боку, включає всі рівні процесу стереотипізації, а з другого розглядається як конкретний рівень процесу стереотипізації»¹⁵. Н. Речкін також вводить поняття рівнів процесу стереотипізації, а зв'язки установки й стереотипу вважає зв'язками «одного і того ж змісту і функцій на різних рівнях, які відрізняються ступенем стійкості... ступенем стереотипізованості»¹⁵.

Поряд із трактуванням феномену стереотипу в соціології, соціальній психології, етнології, когнітивній лінгвістиці, лінгвокультурології, цікавим є його розуміння з погляду сучасної лінгвістики. Так, І. Овчиннікова, спираючись на словникове тлумачення, стверджує, що сучасна українська мова витлумачує «стереотип як те, що часто повторюється, чого дотримуються і найчастіше наслідують у своїй діяльності»¹¹.

У рамках нашого дослідження ми звернемося до визначень та інтерпретації дослідників, які займалися вивченням відповідної проблематики у професійно-педагогічному полі.

Досліджуючи професійні соціальні стереотипи-типажі, В. Петренко в аспекті семантики розуміє їх через «персоніфікований образ самої професії, або, іншими словами, узагальнений образ типового професіонала»¹³. Е. Бетехтіна називає професійним стереотипом «систематизований, емоційно забарвлений і стійкий образ професії і професіонала, заснований на засвоєному особистому і громадському досвіді, який має яскраво виражену оцінку і ціннісне забарвлення і реалізується в поведінці»¹. Р. Грановська й Ю. Крижанська вважають, що «вікові, професійні, статусні

---

¹⁹ Сорокина Н. В. Современные концепции определения понятия «национальный стереотип» в гуманитарных науках [электронный ресурс]: аналитический обзор / Н. В. Сорокина // Современные исследования социальных. — Modern Research of Social Problems 2013. — № 5(25).

¹² Орлова Е. В. Проблемы филологии и методики преподавания иностранных языков / Е. В. Орлова // Сборник научных статей. — СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. — Вып. 12. — 138 с. — С. 30–38.

¹⁵ Речкин Н. С. Стереотипы и процессы стереотипизации в социальных системах: на примере систем школьного образования: дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.08 / Н. С. Речкин. — Ростов н/Д, 2006. — 334 с. — С. 40.

¹¹ Овчиннікова І. І. Аспекти вивчення стереотипу як загальнонаукового феномена / І. І. Овчиннікова // Studia linguistica : зб. наук. пр. КНУТШ. — К., 2009. — Вип. 2. — С. 282.

¹³ Петренко В. Ф. Семантический анализ профессиональных стереотипов / В. Ф. Петренко // Вопросы психологии. — 1986. — № 3. — С. 133–134.

¹ Бетехтіна Е. А. Содержание и структура профессиональных автостереотипов педагогов-психологов на различных этапах обучения в вузе / Е. А. Бетехтіна // Вестник Омского государственного университета. — 2010. — № 12(118). — С. 173.

стереотипи — це результат певної психологічної закритості моделі світу, яка перешкоджає розумінню нових цінностей»³, і дають таке їх визначення: «стереотипи – частина минулого досвіду, що сформована побутовою і професійною діяльністю, яка закріпилася в мисленні і постійно використовується у розв’язанні задач, що виникають в звичайних ситуаціях»³. В. Рогов підводить до поняття педагогічної стереотипії, як «частини минулого досвіду, яка сформувалася в процесі виконання професійної діяльності, входить в мислення професіонала як репродуктивної його частини, регулює весь хід розумового процесу, починаючи від прийняття проблемної ситуації і закінчуючи останніми етапами рішення, має тенденцію проявлятися у вигляді репродуктивних компонентів у розв’язанні задач, що не відносяться до сфери «звичної» для суб’єкта діяльності»¹⁶. На його думку, формування жорстких професійних стереотипів є гіпертрофованим розвитком професіоналізму і у випадках, «коли особистість не здатна подолати професійні стереотипи в інших соціальних ролях, не перебудовує свою поведінку згідно з мінливими умовами і очікуванням довколишніх, професіоналізм переростає в професійну деформацію особистості»¹⁶. О. Рогуліна розуміє педагогічні стереотипи як «стандартизовані, схематичні, спрощені уявлення вчителя про різні факти та явища педагогічної реальності, що мають тенденцію до стійкості та фіксації»¹⁷. В цьому ж контексті І. Бучилова дає таке визначення педагогічних стереотипів: «Схематичні, стандартизовані, стійкі і зазвичай емоційно забарвлені уявлення про педагогічну діяльність, дітей, батьків, адміністрації, колег зазвичай емоційно забарвлені і мають високу стійкість»².

Стереотипи розглядають також в основі «базисної педагогічної традиції»⁶.

Вищесказане наштовхує на приклад цитати відомого американського футуролога, лауреата Нобелівської премії, Елвіна Тоффлера із книги «Футурошок», першої книги трилогії про зміни, які відбуваються і відбуватимуться в суспільстві. Вона, на наш погляд, вдало характеризує прояви стереотипів у контексті суспільних трансформацій: «Немає нічого більш драматичного, ніж різниця між новим поколінням дітей, які з легкістю розлучаються зі старими іграшками заради нової, вдосконаленої моделі, і тими, хто, подібно до своїх батьків, довго і з любов’ю няньчить стару ляльку, поки вона не розсіплеться від старості. Ця різниця і характеризує весь

---

³ Грановская Р. М. Творчество и преодоление стереотипов / Р. М. Грановская, Ю. С. Крижанская. — СПб. : OMS, 1994. — 192 с. — С. 17.

¹⁶ Рогов Е. И. Учитель как объект психологического исследования: пособие для школьных психологов по работе с учителем и педколлективом / Рогов Е. И. — М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. — 496 с. — С. 4.

¹⁷ Рогулина Е. В. Взаимодействие психологических механизмов стереотипизации и рефлексии как условие развития профессиональной компетентности учителя: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Е. В. Рогулина. — Череповец, 2000. — 177 с.

² Бучилова И. А. Психологические особенности преодоления педагогических стереотипов у студентов и воспитателей дошкольных учреждений: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / И. А. Бучилова. — Череповец, 2002. — 204 с. — С. 34.

⁶ Корнетов Г. Б. Историческое и теоретическое осмысление педагогических феноменов / Г. Б. Корнетов // Историко-педагогическое знание. — М. : АСОУ, 2012. — № 46. — 220 с. — С. 69.

контраст між минулим і майбутнім, між суспільством, заснованим на стабільності, і новим, що дуже швидко формується суспільством, заснованим на швидкоплинності»²².

Відштовхуючись від попереднього, можемо припустити, що педагогіка задає культурно-соціальні детермінанти, які транслують стереотипи, усталені знання, програми, усілякі завдання, а самі педагоги знаходяться під владою традицій. Сьогоднішня реальна педагогічна практика, на жаль, доводить, що живої педагогіки, в якій знання та правила живі і створюються тут і тепер, мало, їх зазвичай здають як іспит, а не здобувають і відкривають, скасовують і довивначають — їх просто передають і відтворюють.

Отже, дослідження поняття «стереотип» має багато інтерпретацій та визначень, пояснювальних можливостей, що складає особливу цінність для вирішення дослідницьких проблем. Варто зазначити, що різні науковці вбачають у визначенні стереотипу ті якості, які виявляють з позицій своєї галузі науки. Зміст таких категорій може не збігатися, являти собою вельми розмиті поняття: як «образ чи уявлення», «установка», «знання», «типові атрибути оцінюваного об'єкта або ситуації», «стереотипізовані соціальні уявлення», «частина минулого досвіду» та ін.

Педагогічні стереотипи, нарівні з попередніми підходами до визначення стереотипів, традиційно вважають репродуктивною частиною мислення професіонала, як такими, що обмежують педагогічне бачення, перешкоджають ефективній здатності адекватного і всебічного пізнання особистості учня у навчальному процесі, спрощують уявлення про факти та явища педагогічної реальності. Поряд з негативними характеристиками педагогічних стереотипів дослідники убачають позитивні моменти в забезпеченні визначеністю, точністю, однозначністю реагування в складних ситуаціях і відносну успішність діяльності, основу творчого процесу.

Спираючись на раніше нами проаналізований контекст інтерпретацій соціальних та педагогічних стереотипів, можемо зробити висновок, що в нашому розумінні *педагогічні стереотипи — це граничне явище, річчце конфронтації минулого і теперішнього досвіду професіонала при переході з одного рівня процесу стереотипізації на інший, з наявними ознаками «перехідних форм» та можливим трансформаційним потенціалом на шляху до нової ідентичності особистості*. Надалі ми будемо притримуватись відповідної логіки.

Відштовхуючись від попереднього аналізу зазначимо, що з часом під дією впливу деяких соціальних і психологічних факторів стереотипи можуть зникати чи істотно змінюватися, трансформуватися^{2,3,12}, а кажучи «...про

---

²² Тоффлер А. Футурошок / А. Тоффлер ; пер. с англ. — СПб. : Лань, 1997. — 464 с. — С. 24.

² Бучилова И. А. Психологические особенности преодоления педагогических стереотипов у студентов и воспитателей дошкольных учреждений: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / И. А. Бучилова. — Череповец, 2002. — 204 с.

³ Грановская Р. М. Творчество и преодоление стереотипов / Р. М. Грановская, Ю. С. Крижанская. — СПб. : OMS, 1994. — 192 с.

¹² Орлова Е. В. Проблемы филологии и методики преподавания иностранных языков / Е. В. Орлова // Сборник научных статей. — СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. — Вып. 12. — 138 с. — С. 30–38.

стійкість соціальних стереотипів, як субстанційних утворень, ... слід говорити не про їх незмінність, а лише про опірність змінам у кожен конкретний момент часу»¹².

Отже, надалі ми спрямуємо наші зусилля на теоретичне вивчення й аналіз особливостей виникнення, класифікацію, функціонування стереотипів та механізмів стереотипізації, їх трансформаційні можливості у різних наукових теоріях та концепціях. Для порівняльного аналізу ми обрали: теорію американських соціальних психологів Петті і Качоппо «Модель ймовірності обробки інформації», концепцію соціальної педагогічної перцепції А. Реана й Я. Коломинського, концепцію творчості й саморозкриття особистості Р. Грановської й Ю. Крижанської, концепцію взаємодії психологічних механізмів стереотипізації та рефлексії О. Рогуліної, концепцію особливостей подолання педагогічних стереотипів І. Бучилової, концепцію акмеологічних технологій подолання негативних стереотипів О. Міщягіної, екофасилітативний підхід П. Лушина.

Розглядаючи проблему соціального впливу — переконання і навіювання через ЗМК, американські соціальні психологи Петті і Качоппо вважають, що процес переконання (автори воліють називати одним поняттям «переконання») здійснюється двома шляхами: центральним і периферичним. «Центральний шлях включає аналіз, обмірковування інформації, на основі яких відбувається негативна чи позитивна зміна установки. Периферичний шлях, який не включає оцінку інформації, здійснює переконання за допомогою простих периферичних натяків, що діють часто на рівні афекту»²³. Установки, що змінюються центральним шляхом, мають тенденцію бути заснованими на активних розумових процесах, включають раціонально-прагматичну оцінку, можливість перевірки і корекції знаходження відомостей, а також присутність мотивації. Їх результативністю є добре інтегрована стійка когнітивна структура. Зміна таких установок відбувається за рахунок значних інтелектуальних зусиль суб'єкта, активного опрацювання інформації, яка надходить. Однак через лімітування і надзвичайну суперечливість інформації, яка надходить через канали масової комунікації, мотивація до глибокого аналізу й перевірки відсутня й обмежена. Таким чином, зміна політичних установок через засоби масової комунікації відбувається здебільшого по периферичному шляху. Підґрунтям установок, які змінюються по периферичному маршруту, є більш пасивне прийняття або відкидання простих натяків і менш ясно виражена основа. Периферичний шлях «не потребує когнітивної роботи, задіяні найпростіші засоби оцінки, що мають емоційну, чуттєву природу» а психологічною основою виступає стереотипізація й персоніфікація²³. Результатом надходження такого роду інформації є формування стійких

---

¹² Орлова Е. В. Проблемы филологии и методики преподавания иностранных языков / Е. В. Орлова // Сборник научных статей. — СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. — Вып. 12. — 138 с. — С. 30–38.

²³ Щербаков А. Б. Стереотипизация и персонификация как факторы формирования политической установки в СМК / А. Б. Щербаков // Психотехнологии в социальной работе ; под ред. В. В. Козлова. — Ярославль : МАПН, 1999. — С. 176.

уявлень, що мало залежать від емпіричного досвіду, а стереотипізацією називаються сприйняття на основі цих уявлень, класифікація та оцінка соціальних об'єктів. Поведінка на стереотип, як «спрощений образ політика, політичного явища, який досить стійкий і має афективну природу» часто являється малоусвідомленою та «на практиці здійснюється як перехід від індивідуального до стереотипного уявлення, так і від стереотипного до індивідуального. У першому випадку в індивідуальність вписується стереотипне уявлення про ту соціальну, професійну, етнічну групу, до якої належить кандидат. У другому ж, навпаки, кандидат дистанціюється від групового стереотипу»²³. У процесі переконання по периферичному шляху, що включає в себе риси стереотипу, роль відводиться вдало сконструйованому під час міжособистісного сприйняття іміджу кандидата, що активізує специфічні емоційні регулятори²³.

На загальнолюдську складову поряд з індивідуальною моделлю світу звертали увагу дослідники Р. Грановська Ю. Крижанська: «Коли людина обмірковує майбутній день або рік, вона неминуче сприймає себе як відданого певній життєвій позиції, що відображається в «образі світу», намагається дати оцінку різним аспектам своєї діяльності, уникнути конфліктів сприйняття, «оскільки при їх виникненні відчуває дисонанс, який породжує негативні емоційні переживання». Компоненти внутрішнього світу (схеми орієнтації в ситуаціях) характеризуються інерцією, стабілізують попередні стани, які в разі руйнування (втрата людиною звичної стабільності) призводять до втрати орієнтування, поваги до себе. Проблеми можна усвідомити через пристосування, пошук такої «мішені», як психолог, але альтернативнішим виходом є максимальний розвиток своєї індивідуальності, самоактуалізація за рахунок перебудови й руйнування неадекватних стереотипів і установок. Тим, хто опинився в ролі «мішені», з погляду авторів концепції, підтримку потрібно надавати зовнішньо максимально нейтрально, рекомендації слід пропонувати не тільки в непрямій формі, а й з елементами невизначеності, в незавершеному вигляді, щоб не витіснити пораду логікою клієнта (що про нього негативно думають) та полегшити засвоєння й переопрацювання інформації за рахунок власної активності людини, дати зрозуміти себе співавтором ідеї, довизначити сприйняте та відчути, що конфлікт вирішується. Поряд із негативом в інерційності стереотипів (консерватизмом та схематичністю), автори також підкреслюють їх безсумнівні переваги — базову основу творчого процесу. Під час розшатування і подолання стереотипів у творчої особистості передбачаються такі прийоми і техніки, як альтернативність інтерпретації подій, децентрація, «вміння «качати» уявлення про завдання, метод «фокальних об'єктів», іронічне ставлення до себе і до значущості зайнятої позиції, спеціальні форми тренінгу, ТРИЗ та ін., що в результаті приводять до

---

²³ Щербаков А. Б. Стереотипизация и персонификация как факторы формирования политической установки в СМК / А. Б. Щербаков // Психотехнологии в социальной работе ; под ред. В. В. Козлова. — Ярославль : МАПН, 1999. — С. 177; 178–179.

зміни позиції, за рахунок переходу від одних установок і ціннісних орієнтації до інших, переосмислення «Я-концепції, гнучкості реагування на ситуації»³.

У світлі вивчення проблеми педагогічної соціальної перцепції А. Реан вважає стереотипізацію, поряд з механізмами проєкції, децентрації та ін., одним із найважливіших механізмів міжособистісного пізнання, підкреслює існування безпосередньої залежності між феноменами точності сприйняття і відображенням особистості іншого, що, на його думку, завжди позитивно позначається як на спільній діяльності, так і на міжособистісній взаємодії. Очевидною стає пізнавальна функція стереотипів. Розглядаючи відповідний механізм, А. Реан звертає увагу, що під впливом оточення і взаємодії в кожній людині утворюються більш-менш конкретні стійкі еталони, які через неусвідомленість набувають над людиною владу. Вчений виділяє шість груп соціально-перцептивних стереотипів: 1) антропологічні; 2) етнонаціональні 3) соціально-статусні; 4) соціально-рольові (як приклад, *стереотип вчительки — добра, справедлива, повчальна*); 5) експресивно-естетичні 6) вербально-поведінкові¹⁴. Беручи до уваги дослідження Б. Ананьєва, О. Бодальова, які відображають проблему оцінних суджень педагогів за принципом структурування образів учнів «відмінника», «двієчника», «йоржистих», А. Реан все ж таки підкреслює суб'єктивний, індивідуальний характер стереотипів та важливість урахування «моменту приписування», який замінює пізнання, а якщо вчитель розуміється в існуванні суб'єктивних оціночних стереотипів, вони можуть набувати позитивного значення. За умови жорсткого їм слідування у міжособистісному пізнанні стереотипи відіграють негативну роль, а їх вплив набуває абсолютний характер. Динамічний аспект знаходить відображення в груповій тренінговій формі, де інструментом виступає рефлексивно-перцептивний аналіз, засвоєння ефективних прийомів пізнання та самопізнання, ефекти немедичної психотерапії.

О. Рогуліна вважає, що механізми стереотипізації та їх наслідки — стереотипи є необхідними явищами психічного життя людини. На її погляд, стереотипізація, поряд з рефлексією, виступають механізмами розвитку педагогічної компетентності. Відповідний механізм «визначається не рядоположеним функціонуванням стереотипізації і рефлексії, а їх взаємодією, яка виступає важливою умовою такого розвитку»¹⁷. У контексті аналізу наукових поглядів (В. Агеєва, Р. Грановської, Ю. Крижанської, В. Юркевич та ін.) О. Рогуліна виділяє позитивні функції, що виконуються механізмами стереотипізації в професійній діяльності вчителя: 1) збереження стійкої картини світу; 2) спрощення та схематизація учителем дійсності, яка пізнається; 3) скорочення часового реагування на типові

---

³ Грановская Р. М. Творчество и преодоление стереотипов / Р. М. Грановская, Ю. С. Крижанская. — СПб. : OMS, 1994. — 192 с. — С. 89–109.

¹⁴ Реан А. А. Социальная педагогическая психология: учеб. пособие для студ. вузов / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский ; ред. В. Усманов. — СПб. : Питер, 2000. — 416 с. — (Серия «Мастера психологии»).

¹⁷ Рогулина Е. В. Взаимодействие психологических механизмов стереотипизации и рефлексии как условие развития профессиональной компетентности учителя: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Е. В. Рогулина. — Череповец, 2000. — 177 с. — С. 74; 30.

ситуації та економії його на тих ситуаціях, де немає готового рішення; 4) можливість розв'язувати декілька педагогічних задач одночасно; 5) збереження працездатності, самовладання в критичних ситуаціях; 6) в роботі вчителів-початківців, механізм стереотипізації не потребує часових та енергетичних затрат, прискорює підготовку та полегшує проведення занять¹⁷. Автор концепції розширює межі класифікаційних характеристик стереотипів: 1) залежно від об'єкта стереотипізації: соціальні (серед яких професійні); власне психологічні; 2) від предмета стереотипізації: інтелектуальні, особистісні (або ауостереотипи), міжособистісні стереотипи (ідентичні соціальним); 3) залежно від сфер педагогічної діяльності, які стосуються: учнів, колег учителя, самого учителя, батьків, адміністрації, засобів навчання й виховання¹⁷. Стратегією розвитку професійної компетентності вчителя виступає інноваційний практикум розвитку рефлексивних механізмів за рахунок моделювання педагогічних ситуацій, їх рефлексивний аналіз, включення прийомів «виявлення очікувань», «рефлексивних інверсій», «впровадження ідеології незнання» та ін.¹⁷

І. Бучилова вважає педагогічні стереотипи гальмом не тільки професійно-особистісного розвитку педагога, але перешкодою для системного розвитку дошкільної освіти в цілому. Дослідниця спирається на погляди (Адорно (1950), Брунвік (1948), В. Сітарова, В. Пруднікової) відносно раннього формування стереотипів, яке розпочинається в дитинстві під впливом батьків та педагогів, що у студентські роки далі продовжують накопичуватися й закріплюватися, а з віком збільшується схильність до стереотипізації. Носіями ж цих стереотипів є конкретні люди: адміністрація, педагоги, батьки, учні, а їх передача здійснюється «від соціального оточення в результаті некритичного до них ставлення»². Наявність або відсутність педагогічних стереотипів І. Бучилова пояснює типом орієнтованості педагогів на навчально-дисциплінарну або особистісну модель взаємодії з дітьми, виразністю педагогічних установок а також індивідуально-особистісними якостями професіонала (домінантність, експресивність, здатність до емпатії, консерватизм та ін.). Залежно від сфер педагогічної діяльності перегукуються й класифікаційні характеристики педагогічних стереотипів авторів О. Рогуліної та І. Бучилової: 1) стереотипи стосовно педагогічної професії (групові й індивідуальні ауостереотипи); 2) стереотипи щодо дітей; 3) стереотипи щодо батьків; 4) стереотипи стосовно методів виховання і навчання². Під лозунгом закріплення позитивних якостей старої системи (позитивних стереотипів), таких як: дисциплінованість, відповідальність, витриманість поведінки, морально-етичні норми, міцність засвоєння знань І. Бучилова намагається вирішити проблеми трансформації професійних стереотипів, спрямовуючи їх у русло

¹⁷ Рогуліна Е. В. Взаимодействие психологических механизмов стереотипизации и рефлексии как условие развития профессиональной компетентности учителя: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Е. В. Рогуліна. — Череповец, 2000. — 177 с. — С. 28; 121.

² Бучилова И. А. Психологические особенности преодоления педагогических стереотипов у студентов и воспитателей дошкольных учреждений: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / И. А. Бучилова. — Череповец, 2002. — 204 с. — С. 5.

особистісно рієнтованої педагогіки через систему тренінгових занять з розвитку позитивної Я-концепції спеціаліста, оптимізації самооцінки, розвитку творчого мислення та педагогічної рефлексії, здібностей у напрямі зниження рівня конформності та ін.²

З акмеологічного погляду, О. Мицагіна підходить до виявлення і подолання негативних стереотипів у студентів. Виникнення та прояв негативних стереотипів у студентів психолого-педагогічних факультетів автор пов'язує із негативним суб'єктивним досвідом, який був їм нав'язаний у школі ще в умовах класичної авторитарної парадигми. Автор убачає сутність стереотипів на біологічному, психологічному і соціальному рівнях. На її думку, біологічна сутність стереотипу має філогенетичну природу конкретних рефлексів, що передаються у спадок. Психологічний рівень проявляється «в стійких моделях сприйняття «образу» або «набору якостей», емоційно-забарвленому уявленні про дійсність, неадекватності відображення об'єктивних процесів, а соціальний аспект стереотипів — це спрацювання еталонів в умовах дефіциту інформації про людину. Психологічною основою стереотипу є установка сприйняття, яка виражається в усвідомленому алгоритмі ставлення до дійсності, а біологічний зміст динамічних стереотипів «зводиться до того, щоб вивільнити коркові центри від розв'язання стандартних задач, для того щоб забезпечити виконання більш складних, що потребують евристичного мислення»¹⁰. Щодо стереотипної поведінки, то вона «здійснюється на локально усвідомленому (хоча і часто викривленому) рівні»¹⁰. Успішність подолання відповідних негативних стереотипів обумовлюється раціональним поєднанням акмеологічних та педагогічно-освітніх технологій, які приводять до комплексних змін в усіх сферах особистості спеціаліста. Останні спрямовані на запуск механізмів саморозвитку через «занурення» в акмеологічні ситуації нелінійної упорядкованої багатогранної системи позитивного впливу на особистість, її діяльність та процес, у який вона включена¹⁰.

Аналізуючи концептуальні погляди,³ ми вже звертали увагу стосовно важливості особистісної перебудови на шляху до подолання психологічних бар'єрів (травматичних факторів), проходження через систему захисту, руйнування неадекватних стереотипів і установок. Важливим для нашого подальшого осмислення є відповідні інтерпретації стану людини, у якій «виникає прагнення перетворити інформацію, усунути чи мінімізувати відповідні суперечності», а «ключову роль в цьому процесі відіграє сумісність нового досвіду з уже наявним»³. Така «картина» вказує одночасно на

---

² Бучилова И. А. Психологические особенности преодоления педагогических стереотипов у студентов и воспитателей дошкольных учреждений: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / И. А. Бучилова. — Череповец, 2002. — 204 с. — С. 5.

¹⁰ Мицагина О. М. Акмеологические технологии преодоления негативных стереотипов у студентов младших курсов в процессе профессиональной подготовки: дис. канд. психол. наук : 19.00.13 / О. М. Мицагина. — Шуя, 2006. — 288 с. — С. 13.

³ Грановская Р. М. Творчество и преодоление стереотипов / Р. М. Грановская, Ю. С. Крижанская. — СПб. : OMS, 1994. — 192 с. — С. 17.

конструктивні і деструктивні наслідки для особистості та, в нашому розумінні, відповідає логіці «перехідних явищ», означає інтерференцію контактуючих сторін особистості на шляху до нової ідентичності⁷.

На наш погляд, відповідний трансформативний маршрут представляє собою не що інакше, як перехід між рівнями механізму стереотипізації — «ідеї, уявлення, установки, стереотипи, догми»¹⁵ з одного рівня на інший (і не виключає також зворотній), який визначає напрям змін в освіті, що важливо в контексті еволюції соціальних систем, у яких процеси організації та самоорганізації виступають у нерозривній єдності¹⁵.

Таким чином, з'ясування істинності припущеного, знаходження закономірностей розвитку механізмів стереотипізації через процеси організації та самоорганізації, трансформацію «перехідних форм» в умовах кризових системних явищ⁷ і є задачами нашого наукового пошуку.

Для детальнішого аналізу явищ «перехідного» характеру звернемося до концепції особистісного змінювання П. Лушина, згідно з якою прикладами «перехідних форм» можна вважати різні особистісні опори, поряд з психологічними порушеннями, травматичними процесами, помилками тощо та відносити їх до життєвих подій⁷. Внаслідок таких порушень, коли в умовах невизначеності втрачається стабільність, а «визначеність» ставиться під сумнів, ключовим процесом виступає породження «перехідної форми». Характеристиками «перехідних форм» (за М. Мамардашвілі — «перетворені форми») є «мимовільність, інтерференційний характер виникнення, а також здатність виступати як джерело зародження нових відносин» (*що є формуванням нових стереотипів: виділено нами — О.Д.*). Ознаками «перетворених форм» є синкретизм і варіативність, а їх роль — у перетворенні і стабільності цілого⁷. Синкретичний механізм «перетвореної форми» «...ґрунтується на тому, що ставлення рівнів системи обертається: продукти процесу виступають як його умови, вбудовуються в його початок у вигляді випереджальних «моделей» і «програм»⁷. Функціонування «перетворених форм» свідчить на користь процесу особистісного змінювання (генерування нової ідентичності). Суперечність (неконгруентність) у цьому процесі знімає вихід у «мета-соціальний» контекст у межах проблемно орієнтованої групи (нової екосистеми), а механізмом розвитку виступає колективне генерування інсайту⁷.

Таким чином, спрямовані у нашому дослідженні зусилля на аналіз особливостей виникнення стереотипів вказують на роль ЗМК (засобів масової комунікації) у їх формуванні, значення загальнолюдської складової «образу світу» поряд з індивідуальною моделлю світу, вплив негативного суб'єктивного досвіду, оточення і взаємодії та інші фактори. Вчені стверджують, що шлях формування стереотипів має поетапний розвиток:

---

⁷ Лушин П. В. Личностные изменения как процесс: теория и практика / П. В. Лушин. — Одесса : Аспект, 2005. — 334 с.

¹⁵ Речкин Н. С. Стереотипы и процессы стереотипизации в социальных системах: на примере систем школьного образования: дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.08 / Н. С. Речкин. — Ростов н/Д, 2006. — 334 с.

розпочинається під впливом батьків та педагогів в ранньому дитинстві, далі у студентські роки збільшується їх здатність до накопичення й закріплення, а з віком тенденції до стереотипізації збільшуються.

Виходячи із попереднього теоретичного аналізу, можна говорити про існування дворівневої структури соціального стереотипу — власне соціального й індивідуального рівня, що співвідносяться та включають пізнавальні процеси індивіда і культурні презентації в цілому.

Дослідники висловлюють ідеї щодо емоційної зарядженості стереотипів, ролі у загальній психічній регуляції людини, в механізмах соціальної перцепції та розвитку педагогічної компетентності, розглядають стереотипи як комплексні утворення та вказують на оцінку його змісту не тільки з негативного боку, а й підкреслюють їх роль для забезпечення ефективної соціальної та професійної адаптації людини. Однак, більшість вчених схиляються до ключових кризисних характеристик стереотипів та необхідності їх змін, розглядають можливі шляхи успішного їх подолання та звертають увагу на важливість особистісної перебудови на шляху до подолання стереотипів. Відповідні психолого-педагогічні практики включають поєднання методів і форм педагогічно-освітніх технологій, які приводять до комплексних змін в усіх сферах особистості спеціаліста, включаючи механізми саморозвитку, процеси організації та самоорганізації соціальних систем.

Висновки

Узагальнюючи наукові погляди стосовно розуміння стереотипів, зазначимо, що вивчення цього феномену має широку історіографію, представлене різними галузями наукового знання, що поєднується різними теоретико-методологічними підходами: соціологічним, індивідуальним, соціокультурним, когнітивним та психологічним. Вивчення соціальних стереотипів представлено в полі соціології, психофізіології, психології, культурології, етнографії, лінгвістиці та інших науках.

Уявлення про стереотипи являє собою вельми розмиті різні визначення, інтерпретаційні характеристики та передбачає їх змінювання. Серед проаналізованих нами понять «стереотипу» заслуговують уваги такі як: «образ чи уявлення», «установка», «знання», «типові атрибути оцінюваного об'єкта або ситуації», «стереотипізовані соціальні уявлення», «частина минулого досвіду» та ін.

Відносно функціональних можливостей стереотипів ми з'ясували, що в традиційному розумінні їх вважають репродуктивною частиною мислення професіонала, як такими, що обмежують педагогічне бачення, перешкоджають ефективній здатності адекватного і всебічного пізнання особистості учня в навчальному процесі, спрощують уявлення про факти та явища педагогічної реальності. Але, враховуючи загальний контекст наших теоретичних розвідок, ми не можемо ігнорувати позитивні моменти педагогічних стереотипів: забезпечення ефективної соціальної та професійної адаптації людини за рахунок точності, реагування в складних життєвих ситуаціях, економію зусиль та інші наявні важливі ресурси.

У відповідності до нашої логіки, на шляху подолання негативних педагогічних стереотипів, традиційні перетворювальні форми та педагогічно-освітні технології не тільки раціонально поєднують акмеологічні механізми саморозвитку суб'єктів, а й в умовах педагогічної невизначеності, спонтанності, малоструктурованості через «перехідні характеристики» інтегруються в трансформційний механізм педагогічного змінювання та запускають розвиток педагогічної системи в цілому, як на індивідуальному, так і на міжсистемному рівні.

Отже, проблемне питання щодо необхідності долати педагогічні стереотипи, яке лежить у полі антиномії «добре чи погано», спонукає нас до усвідомлення необхідності контекстуального розуміння ролі стереотипів у професійній педагогічній діяльності, спрямовує в русло перегляду й оцінки їх наявного трансформаційного ресурсу на шляху до змін.

Перспективи подальшої роботи вбачаються в емпіричному дослідженні проблеми процесу стереотипізації у професійній педагогічній діяльності, розроблюванні програми психологічного супроводу педагогічної діяльності педагогів в контексті подолання педагогічних стереотипів.

Список використаних джерел

1. Бетехтина Е. А. Содержание и структура профессиональных автостереотипов педагогов-психологов на различных этапах обучения в вузе / Е. А. Бетехтина // Вестник Омского государственного университета. — 2010. — № 12(118). — С. 173–178.
2. Бучилова И. А. Психологические особенности преодоления педагогических стереотипов у студентов и воспитателей дошкольных учреждений: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / И. А. Бучилова. — Череповец, 2002. — 204 с.
3. Грановская Р. М. Творчество и преодоление стереотипов / Р. М. Грановская, Ю. С. Крижанская. — СПб. : ОМС, 1994. — 192 с.
4. Ковалев В. В. Аксиологические стереотипы как фактор устойчивости российского общества: дис. д-ра социол. наук : 22.00.06 / В. В. Ковалев. — Ростов н/Д, 2009. — 346 с.
5. Кон И. И. Психология предрассудка: о социально-психологических корнях этнических предубеждений / И. И. Кон // Новый мир. — 1966. — № 9. — С. 187–205.
6. Корнетов Г. Б. Историческое и теоретическое осмысление педагогических феноменов / Г. Б. Корнетов // Историко-педагогическое знание. — М. : АСОУ, 2012. — № 46. — 220 с.
7. Лушин П. В. Личностные изменения как процесс: теория и практика / П. В. Лушин. — Одесса : Аспект, 2005. — 334 с.
8. Лушин П. В. Экология образовательного пространства: профицитарный подход / П. В. Лушин // Післядипломна освіта в Україні. — 2012. — № 1(20). — С. 61–66.
9. Метелкина Ю. С. Социальные стереотипы: процессы формирования, виды и использование в политике: информационный подход: автореф. дис.

на соискание учен. степ. канд. социол. наук : 23.00.02 / Ю. С. Метелкина. — Новосибирск, 2002. — 18 с.

10. Мищагина О. М. Акмеологические технологии преодоления негативных стереотипов у студентов младших курсов в процессе профессиональной подготовки: дис. канд. психол. наук : 19.00.13 / О. М. Мищагина. — Шуя, 2006. — 288 с.

11. Овчиннікова І. І. Аспекти вивчення стереотипу як загальнонаукового феномена / І. І. Овчиннікова // *Studia linguistica* : зб. наук. пр. КНУТШ. — К., 2009. — Вип. 2.

12. Орлова Е. В. Проблемы филологии и методики преподавания иностранных языков / Е. В. Орлова // Сборник научных статей. — СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. — Вып. 12. — 138 с.

13. Петренко В. Ф. Семантический анализ профессиональных стереотипов / В. Ф. Петренко // Вопросы психологии. — 1986. — № 3. — С. 133–143.

14. Реан А. А. Социальная педагогическая психология: учеб. пособие для студ. вузов / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский ; ред. В. Усманов. — СПб. : Питер, 2000. — 416 с. — (Серия «Мастера психологии»).

15. Речкин Н. С. Стереотипы и процессы стереотипизации в социальных системах: на примере систем школьного образования: дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.08 / Н. С. Речкин. — Ростов н/Д, 2006. — 334 с.

16. Рогов Е. И. Учитель как объект психологического исследования: пособие для школьных психологов по работе с учителем и педколлективом / Рогов Е. И. — М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. — 496 с.

17. Рогулина Е. В. Взаимодействие психологических механизмов стереотипизации и рефлексии как условие развития профессиональной компетентности учителя: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Е. В. Рогулина. — Череповец, 2000. — 177 с.

18. Семендяева О. Ю. Стереотип как социальный и социально-психологический феномен: дис. ... канд. филос. наук : 09.00.00 / О. Ю. Семендяева. — М. : РГБ, 2002. — 195 с.

19. Сорокина Н. В. Современные концепции определения понятия «национальный стереотип» в гуманитарных науках [электронный ресурс]: аналитический обзор / Н. В. Сорокина // Современные исследования социальных. — *Modern Research of Social Problems* 2013. — № 5(25).

20. Социальная психология: краткий очерк / под ред. Г. П. Предвечного, Ю. А. Шерковича. — М. : Политиздат, 1975. — 319 с.

21. Тищенко Ю. Г. Гендерные стереотипы современной студенческой молодежи: социологический анализ: дис. канд. социол. наук : 2.00.04 / Ю. Г. Тищенко. — Ставрополь, 2014. — 187 с.

22. Тоффлер А. Футурошок / А. Тоффлер ; пер. с англ. — СПб. : Лань, 1997. — 464 с.

23. Щербаков А. Б. Стереотипизация и персонификация как факторы формирования политической установки в СМК / А. Б. Щербаков //

Психотехнологии в социальной работе; под ред. В. В. Козлова. — Ярославль : МАПН, 1999. — С. 176–180.

24. Lippmann W. Public Opinion / W Lippmann. — USA, 2007. — 127 p.

Davydova Oksana Volodymyrivna

**FEATURES OF STEREOTYPES IN EDUCATIONAL ACTIVITIES
AND WAYS TO OVERCOME THEM**

In the article shows the issue about feature`s appearing of stereotypes in pedagogical activity and methods of their overcoming. Basic theoretical approaches are considered in relation to a concept «stereotype», a spectrum over of interpretations and determinations of this phenomenon is brought. It is a reason that maintenance of such categories cannot coincide, shows not clear meanings by itself. Our research interest tricks into to understanding by us to the «stereotype», as a «transitional form» that is a part of mechanism`s levels of stereotypification. The value of person`s constituent of the «world character» near with the individual model of man, problems of influence from the mass media (MM) and negative subjective experience on stereotypes and options` forming. The theoretical researchers conducted on existence of two levels for social stereotypes — individual and social. The scopes of the comparative analysis represent not only the negative content of stereotypes, its emotions, value in the mechanisms of social perception, but also underline their advantages in a creative process, development of pedagogical competence, important role in the general process of the psychical regulation of man and show a possibility of transformation. In this aspect pedagogical-educational technologies and converting forms of co-operation, along from the mechanisms of self-development, is an integration of traditional and innovative strategies in direction of pedagogical changes, both on individual level and on the level of development of the whole system.

In further researches our efforts will be sent to realization of empiric problem research process about stereotypification in professional pedagogical activity and development of the overcoming program of pedagogical stereotypes.